

ЕЛЕГАНТНОСТТА НА ТАРЛЕЖА

L'ÉLÉGANCE DU HÉRISSON by Muriel Barbery

© Éditions Gallimard, Paris, 2006

© Галина Меламед, *превод от френски*

© Дамян Дамянов, *художник на корицата*

© Сиела Норма АД

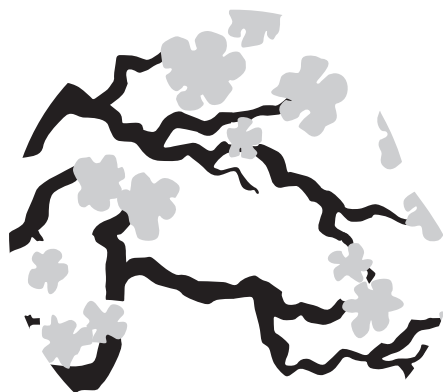
София • 2021

ISBN: 978-954-28-3486-1

МЮРИЕЛ БАРБЕРИ

Елегантността
на
Тарапезка

Превод от френски: Галина Меламед

@ciela

На Стефан, с когото написах тази книга

Маркс

(преамбюл)

1

Който сее желание

– МАРКС ПРОМЕНЯ НАПЪЛНО МОЯ СВЕТОГЛЕД – заяви тази сутрин малкият Палиер, който обикновено никога не говори с мен.

Антоан Палиер, благоденстващ наследник на стара индустриална династия, е син на един от моите осем работодатели. Макар и последна издънка на едрата буржоазия – която се възпроизвежда само с чисти и непорочни напъни – той сияеше от откритието си и ми го съобщаваше инстинктивно, без за миг да го е грижа дали ще го разбере. Какво ли знаят трудовите маси за творчеството на Маркс? Прочитът му е труден, езикът – книжовен, стилът – изтънчен, тезите – сложни.

И точно тогава едва не се издавам по най-глупашки начин.

– Трябва да прочетете „Немска идеология“ – казвам аз на този кретен с тъмнозелен дъфелкот.

За да се разбере Маркс и защо той грeши, трябва да се прочете „Немска идеология“. Тя е антропологичният фундамент, върху който ще се изградят всички призови за нов свят и ще бъде положена основната увереност: вместо да се погубват от желания, хората ще направят по-добре, ако се задоволят със своите потребности. В свят, в който хюбрисът¹ на желание-

¹ Необузданост, невъздържаност, безчинство (гр.). – Б.пр.

то бъде обуздан, може да се породи нова обществена организация без борби, потисничество и зловредни йерархии.

– Който сее желание, жъне потисничество – на път съм да прошепна аз, сякаш само котаракът ми ме слуша.

Но Антоан Палиер, в чиито отворителни едва наболи мустаци няма нищо котешко, ме гледа озадачен от странните ми думи. Както става винаги, спасява ме неспособността на човешките същества да повярват на онова, което разчупва рамките на жалките им умствени навици. Една портиерка не чете „Немска идеология“ и следователно е неспособна да цитира единайсетата теза за Фойербах. Освен това една портиерка, която чете Маркс, непременно е склонна към подривна дейност и е продала душата си на дявола, наречен Обща конфедерация на труда². А че тя би могла да чете, за да се извиси духовно, е мисъл толкова неуместна, че не би могла да мине през ума на нито един буржоа.

– Много поздрави на майка ви – промърморвам аз, затваряйки вратата под носа му. Надявам се, че силата на хилядолетните предразсъдъци ще прикрие несъответствието между двете фрази.

² Един от най-влиятелните синдикати във Франция, създаден в края на XIX в. – Б.ред.

2

Чудесата на Изкуството

КАЗВАМ СЕ РЪОНЕ. На петдесет и четири години съм. От двайсет и седем години съм портиерка в къщата на ул. „Грьонел“ №7, красив богаташки дом с вътрешен двор и градинар, разделен на осем свръхлуксозни апартамента, всеки от тях обитаван и с гигантски размери. Вдовица съм, дребна, грозна, пълничка, имам мазоли на краката и ако съдя по някои неприятни за самата мен утрини, от устата ми се носи дъх на мамут. Не съм учила, винаги съм била бедна, невзрачна и незначителна. Живея сама с котарака си, голям и ленив мъжкар, чиято единствена особеност е, че лапите му вонят, когато се ядоса. И той, и аз не полагаме никакви усилия да се включим в хоровода на себеподобните си. Тъй като рядко съм приветлива, макар и винаги учтива, не ме обичат, но ме търпят, защото отговарям напълно на представата, превърната в парадигма от натрупванията в общественото съзнание, за портиерка в жилищна кооперация, тоест явявам се едно от многото колелца на голямата всемирна илюзия, според която животът има смисъл и той може да бъде разгадан. И след като някъде е написано, че портиерките са стари, грозни и несговорчиви, на фронта на същия този глупав небосвод е отбелязано с огнени букви, че въпросните портиерки имат големи лениви котараци, които дремят по цели дни върху възглавници с плетени на една кука калъфки.

Пак на същото място се казва, че портиерките гледат безкрайно телевизия, докато тлъстите котараци спят, и че входът на кооперацията трябва непременно да смърди на манджа, зелева чорба и фасул с наденички. Имам нечувания късмет да съм портиерка в елитно жилище. Беше ми така унизително да се принаждавам да готвя тези отвратителни ястия, но наместо на господин Дьо Броли, държавния съветник от първия етаж, намеса, вероятно представена от него на съпругата му като учтива, но непреклонна и която имаше за цел да прогони от общото ни съществуване тези плебейски миризми, бе за мен огромно облекчение, което прикривах, доколкото можех, под привидността на едно принудително подчинение.

Това беше преди двайсет и седем години. Оттогава ходя всеки ден в месарницата и купувам или парче шунка, или парче телешки дроб, които подпъхвам между пакета макарони и връзката моркови в пазарската си мрежа. Гордо демонстрирам тези бедняшки продукти, които обаче притежават ценното свойство да не миришат, защото съм бедната в богатия дом и трябва да храня не само клишетата за себе си, но и котарака Леон, който дебелее именно от тези храни, уж предназначени за мен, тъпче се шумно с колбаси и макарони с масло, а това ми позволява, без смущаващи миризми и без никой да ме заподозре, да задоволя собствените си кулинарни склонности.

По-труден беше въпросът с телевизията. Докато бе жив мъжът ми, се справях, защото постоянството, с което той я гледаше, ми спестяваше тази мъка. Във входа на кооперацията се чуваха звуците на въпросния апарат и това беше достатъчно за непреходността на

социалната йерархия. Но когато Люсиен умря, трябваше здравата да помисля как да поддържам привидността ѝ. Докато беше жив, той ме отменяше в това несправедливо задължение, а като покойник ме лиши от своето безкултурие – необходима закрила от подозрителността на другите.

Решението дойде от едно не-копче.

Свързан с инфрачервен механизъм музикален звънец ме предупреждава за присъствието на хора във входа дори и ако съм далеч от тях, и прави излишно наличието на копче, което трябва да се натисне, за да знам, че ме търсят. Защото в такива случаи си стоя в стаята в дъното, където прекарвам по-голямата част от свободното си време, и защитена от шумовете и миризмите, наложени ми от моето обществено положение, мога да си живея, както си искам, без да съм лишена от жизненоважните за всеки пазач сведения: кой влиза, кой излиза, с кого и в колко часа.

По този начин преминаващите през входа чуваха приглушени звуци, свидетелстващи за работещ телевизор, и по липса, а не от излишък на въображение си представяха седнала пред телевизора портиерка. Аз пък, сгушена в леговището си, не чувах нищо, но знаех, че някой минава. Отивах в съседната стая и през прозореца срещу стълбището, скрита зад бяло перде, дискретно се осведомявах за идентичността на минаващото лице.

Появата на видеокасетите, а после и на божеството дивиди промени още по-радикално нещата по посока на моето блаженство. Тъй като е рядкост една портиерка да тръпне пред „Смърт във Венеция“, а от квартирата ѝ да се чува Малер, посегнах на семейните

спестявания, така трудно събирани, и си купих друг телевизор, който поставих в скривалището си. Докато телевизорът в портиерната блее, без да го чувам, глупости за тревопасни мозъци, аз се прехласвам със сълзи на очите пред чудесата на изкуството.

Дълбока мисъл №1

*Да преследваш звездите
и да свършиш в буркана
с червени рибки*

Явно понякога възрастните отделят време, за да седнат и да се замислят над провала на живота си. Тогава се самосъжаляват, без да разбират нищо, и като мухи, които се блъскат все в едно и също стъкло, се тръшкат, страдат, линеят, стават депресивни и си задават въпроса как са могли да затънат в блато, в което въобще не са имали намерение да попаднат. Най-интелигентните дори правят от това един вид веруя: ах, жалката пустош на буржоазното съществуване! Случва се циници от този тип да вечерят на масата на татко: „Какво стана с младежките ни мечти?“, питат се те с доволния вид на хора, лишени от илюзии. „Отлетяха, а животът е гаден.“ Ненавиждам тази фалшива прозорливост на зрялата възраст. Истината е, че и те са като другите – хлапаци, които не разбират какво се е случило с тях, и се правят на мъжаги, макар че им иде да плачат.

Всъщност всичко е много просто. Проблемът е, че децата вярват на думите на възрастните и когато на свой ред пораснат, си отмъщават, като лъжат собствените си деца. „Животът има смисъл, който възрастните са прозрели“ е всеобща лъжа, в която всички трябва да вярват. И когато в зрялата си възраст човек

разбере, че това не е така, е вече много късно. Тайнството остава ненакърнено, но целият резерв от енергия е отдавна изчерпан в глупави дейности. Можеш единствено, доколкото е по силите ти, да притъпяваш болката, като се опитваш да криеш от самия себе си факта, че не намираш никакъв смисъл в живота си, и да мамиш собствените си деца, за да убедиш по-добре сам себе си.

Всички познати на моите родители са извървели един и същи път: младост, когато са се опитали да извлекат полза от интелекта си, да изстискат като лимон възможностите на образованието си и да си осигурят елитарно положение, а после цял един живот, през който с ужас се питат защо такива големи надежди са довели до такова празно съществуване. Хората си въобразяват, че се стремят към звездите, а свършват като червените рибки в буркана. Питам се дали няма да е по-просто да се обясни още от самото начало на децата, че животът е безсмислен. Това би лишило детството от някои приятни мигове, но би спестило значително време в зрялата възраст – без да броим, че ще ни спести поне една травма, тази с буркана.

Аз съм на дванайсет години, живея на ул. „Грьонел“ №7 в тузарски апартамент. Родителите ми са богати, семейството ми е богато и следователно сестра ми и аз сме потенциално богати. Баща ми е депутат, след като е бил министър, и несъмнено ще свърши като председател на Народното събрание и ще опразва избата на двореца Ласе³. Майка ми... Е, майка ми не е чак светило, но затова пък е образована. Има докторат по лите-

³ В двореца Ласе (Hôtel de Lassay) е седалището на Народното събрание на Френската република. – Б.пр.

ратура. Пише без правописни грешки поканите си за вечеря и постоянно ни лази по нервите с литературни примери („Коломб, не се прави на г-жа Дьо Германт“⁴, „Пиленце, ти си истинска Сансеверина“⁵).

Въпреки това, въпреки целия този късмет и всичкото това богатство аз знам от много отдавна, че крайното ни предназначение е бурканът за рибки. Откъде го знам ли? Работата е там, че съм много интелигентна. Нещо повече, изключително интелигентна. Достатъчно е да вземем децата на моята възраст, между нас зее истинска пропаст. Тъй като не държа особено да ме забелязват, а и в семейство, където умът се смята за върховна ценност, никога няма да оставят на спокойствие едно свръхнадарено дете – в училище се старая да огранича успехите си, но дори и при това положение винаги съм първа. Може би си мислите, че е лесно да се правиш на нормално интелигентен, когато на дванайсет години си на ниво първи курс в университета? Ни най-малко! Нужни са усилия, за да се изкараш по-глупав, отколкото си. Но пък, от друга страна, това ми помага да не умра от скука: времето, което спестявам от учене и разбиране, аз използвам, за да имитирам стила, отговорите, поведението, заниманията и дребните грешки на обикновените добри ученици. Така например чета всичко, което пише Констанс Баре, втората по успех в класа, по математика, френски и история, и така се научавам какво трябва

⁴ В творбата си „В търсене на изгубеното време“ Марсел Пруст (1871 – 1922) описва в най-големи подробности салона на госпожа Дьо Германт, в който се събира цветът на френската аристокрация. – Б.ред.

⁵ Героиня на Стендал от романа му „Пармският манастир“. – Б.ред.

ва да правя: по френски – да нареждам свързани и правилно написани думи, по математика – механично да възпроизвеждам безсмислени действия, и по история – да повтарям върволица от факти, свързани с логически съюзи. Но дори в сравнение с възрастните аз съм много по-умна от мнозина. Така е. Не се гордея особено, защото нямам никакъв принос за това. Но ако има нещо сигурно, това е, че в буркана аз няма да попадна. Това е добре обмислено решение. Дори за дете като мен, толкова интелигентно, толкова надарено, толкова различно от останалите и толкова превъзхождащо повечето, животът вече е предначертан и отчайващо печален: изглежда, никой не е помислил, че животът е абсурден и че успехът съвсем не е по-ценен от провала. Само е по-удобен. И още: мисля, че прозорливостта вгорчава успеха, докато посредствеността винаги се надява на нещо.

Тъй че решението е взето. Скоро ще изляза от детството и макар убедена, че животът е фарс, не вярвам, че ще успея да се съпротивлявам докрай. Всъщност ние сме програмирани, за да вярваме в нещо, което не съществува, защото сме живи същества и не искаме да страдаме. Поради това пилеем всичките си сили, за да се убедим, че има неща, които си струват труда, и че точно затова животът има смисъл. Може да съм много интелигентна, но не знам още колко ще мога да се боря срещу тази биологична тенденция. Дали когато се включа в надпреварата на възрастните, все още ще бъда способна да се справям с чувството за абсурд? Не ми се вярва. Затова взех решението си: в края на тази учебна година, в деня, в който ще навърша тринайсет години, на 16 юни, ще се самоубия. Не се тревоже-

те, нямам намерение да го извърша с гръм и трясък, сякаш е някакво геройство или предизвикателство. Впрочем в мой интерес е никой нищо да не заподозре. Възрастните се отнасят истерично към смъртта, преувеличават, придават ѝ супер голямо значение, а всъщност тя е най-баналното нещо на света. За мен е важно не нещото, а как да го направя. Японското в мен очевидно би предпочело сепуку. Като казвам японското в мен, имам предвид моята любов към Япония. Аз съм в четвърти клас и разбира се, избрах за втори език японски. Учителят ни не е нещо особено, дъвче думите на френски и постоянно се почесва по главата, все едно е паднал от луната, но учебникът ни не е лош и от началото на учебната година доста напреднах. Надявам се след няколко месеца да мога да чета любимите си манги в оригинал. Мама не разбира как едно момиче-надарено-като-теб може да чете манги. Дори не си направих труда да ѝ обясня, че манга на японски означава просто комикс. Тя смята, че се тъпча със субкултура, и аз не ѝ възразявам. С една дума, след няколко месеца може би ще чета Танигучи на японски. Ето че пак се връщаме към моя проблем: трябва да го постигна преди 16 юни, защото на 16 юни се самоубивам. Но какво сепуку. Вярно, при него има много кръв и красота, но... ами честно казано, нямам желание да се мъча. Всъщност ненавиждам страданието: смятам, че когато си решил да се самоубиеш, защото това е реда на нещата, трябва да го направиш кротко. Умирането трябва да бъде приятен преход, меко кацане в покоя. Има хора, които се самоубиват, като скачат от четвъртия етаж, пият белина или се бесят! Побърканата работа! Дори смятам, че е неприлично. Нали точ-

но затова умираш – за да избегнеш страданието? Аз съм предвидила как да си отида: от една година всеки месец свивам по едно хапче от сънотворните, които мама държи на нощното си шкафче. Тя консумира такива количества, така че няма да забележи дори и ако вземах по едно хапче всеки ден, но аз реших да бъда много предпазлива. Когато си взел решение, което трудно ще бъде разбрано, не трябва да оставяш нищо на случайността. Нямате представа колко бързо хората застават на пътя ви и пречат на най-съкровения ви желания в името на тъпотии от рода на „смисъла на живота“ или „любовта към човека“. А, да не забравя, и „детството е нещо свято“.

Та така, спокойно съм се запътила към датата 16 юни и не се страхувам. Може би малко съжалявам. Но светът, такъв, какъвто е, не е създаден за принцеси. Обаче дори и след като е решил да умре, човек не може да стои и да вегетира като изгнил зеленчук. Напротив. Важното не е да умреш, нито възрастта, на която си умрял, а какво си направил в момента на смъртта си. Героите на Танигучи умират, покорявайки Еверест. Тъй като няма да имам никакъв шанс да изкача К2 или Гранд Жорас преди 16 юни, моят личен Еверест е едно интелектуално задължение. Поставих си за цел да имам възможно най-голям брой дълбоки мисли и да ги записвам в тази тетрадка: ако всичко е безсмислено, то нека поне умът ми да се тренира, не е ли така? И понеже японското в мен заема голяма част, добавих още една принуда: съответната дълбока мисъл ще бъде изразена под форма на малко стихотворение в японски стил: хайку (тристишие) или танка (петстишие).

Любимото ми хайку е от Башо.

*Рибарска колиба
Смесени със скаридите
Щурци!*

Това не ти е бурканът с рибки, не, това е поезия!

Но в света, в който живея, има по-малко поезия, отколкото в колибата на японски рибар. Нормално ли е според вас четирима души да се ширят на четиристотин квадратни метра, докато много други – и сред тях може би и прокълнати поети – да нямат прилично жилище и да се гъчкат по петнайсетима на два̀йсет квадратни метра. Това лято, като чух по новините, че няколко африканци са загинали, защото на стълбището на скапания им блок избухнал пожар, ми хрумна нещо. Буркана с рибки те си го гледат по цял ден, не могат да го избегнат, като си разказват разни щуротии. Но моите родители и Колумб си въобразяват, че плуват в океан, след като живеят на четиристотин квадратни метра, претъпкани с мебели и картини.

Затова на 16 юни смятам да освежа сарделената им памет: ще подпаля апартамента (със запалката за барбекю). Моля, моля, не съм престъпница: ще го направя, когато ги няма (16 юни се пада в събота, а в събота следобед Колумб отива при Тиберий, мама на йога, татко в клуба си. Оставам само аз.). Ще изгоня котките през прозореца, ще се обадя на пожарната достатъчно рано, за да няма жертви. После спокойно ще ида да спя у баба със сънотворните.

Без апартамент и без дъщеря те може би ще се сетят да помислят за всички загинали африканци?